

ЛІТЕРАТУРА

1. Войтович Р. Мережеве суспільство як нова форма соціальної організації в умовах глобалізації. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/08/voitovych_merezheve.pdf
2. Гурова І.В. Мережеве суспільство як новітній глобальний проєкт розвитку людства. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/276/7542/15717-1?inline=1>
3. Зеленов Є.А., Сідаш Н.С. Вплив кліпового мислення на світосприйняття молодого покоління. URL: https://journals.snu.edu.ua/index.php/DOMTP_SNU/article/download/647/616/627
4. Castells Manuel. The Rise of the Network Society, The Information Age: Economy, Society and Culture, Vol. I. Cambridge, MA; Oxford, UK: Blackwell (1996) (second edition, 2000). 597 p

Ярослав СЕКО

*Кандидат історичних наук, доцент,
Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка,
Тернопіль, Україна
Sekoyar@ukr.net*

ПРОБЛЕМА СВОБОДИ У ПЕРШИХ ДВОХ КНИГАХ «ВІД ЗАСНУВАННЯ МІСТА» ТИТА ЛІВІЯ

Питання свободи виступає одним із центральних у перших двох книгах праці Тита Лівія «Від заснування міста» [1]. За його допомогою античний історик обґрунтовував законність вигнання царів і встановлення Республіки.

Свобода для Лівія – це звільнення від влади царів (Liv. I, 46, 3), це життя без царів (Liv. I, 17, 3), але не повне заперечення царської влади. Навпаки, історик дав високу оцінку першим шістьом царям, і застерігав від «передчасної свободи» (Liv. II, 1, 3). Отже, свобода постає певним станом суспільної свідомості до якого має прийти суспільство, і умовою його усвідомлення до самоорганізації та саморозвитку.

Царі заклали основи Риму, але їх влада, на думку Лівія, визначалася вільним волевиявленням римлян. Царі, в умовах політичної незрілості ранньої громади, ставали чинником, який стримував жадою отців-сенаторів до царювання і боротьбу за неї. З іншого боку, царі були гарантами для плебсу, тиск на якого за умови боротьби патриціїв зростав (Liv. I, 17, 7).

Така незрілість римлян до самоуправління складає зміст першої книги. Навіть Ромул – легендарний засновник міста, не позбавлений цієї вади. Адже «правічне зло – жадою царювання» (Liv. I, 6, 4), привело до братовбивства. Не все гаразд і з завершенням життя Ромула. Згідно офіційної версії, він був

вознесений на небо (Liv. I, 16, 1). Але це настільки неісторично, що Лівій не міг не зазначити, що «царя розтерзано руками отців (сенаторів)» (Liv. I, 16, 4).

Не випадково, деякі наступні царі періодично виявлялися чужинцями: Нума Помпілій, Луцій Тарквіній Старий, Сервій Тулій. Найпевніше це свідчить, що безконфліктно обрати з-поміж себе царя сенатори не могли. Показовою є оцінка Лівієм діяльності «корінних римлян» – синів Анка Марція. вони замовили вбивство Тарквінія Старого, але не змогли зайняти престол, який відійшов до чужинця Сервія Тулія (Liv. I, 40). У цьому випадку «жага царювання» протиставляється свободі вибору царя римлянами.

Кульмінацією царського періоду Риму у викладі Лівія стало правління Луція Тарквінія Пихатого. Воно змальоване в кривавих кольорах. Увесь його шлях до влади супроводжувався вбивствами, тож царський дім став «місцем трагічного зlodіяння» (Liv. I, 46, 3). Лівій називав Тарквінія «беззаконним» (Liv. I, 53, 1), хоча й віддавав належне його військовим здобуткам. Але й там він діяв не по римськи, а «обманом і хитрощами» (Liv. I, 53, 4).

Тарквіній втратив законні підстави на царювання коли почав царювати «без волевиявлення народу й без затвердження сенатом» (Liv. I, 49, 3). Тож і царювання спиралося не на свідому покору римлян, а на страх. На думку Лівія, Тарквіній порушив головну умову стабільності Риму – консенсус між царем і сенаторами. Та й і на плебеїв, всупереч традиції, були покладені публічні трудові повинності (Liv. I, 56, 1-2). Не випадково, саме патриції під впливом (або приводом) наруги над знатною римлянкою Лукрецією з боку царського сина Секста Тарквінія, кинули виклик царській сваволі. Вони не лише вигнали Тарквінія з міста, але й відмовилися від царської влади як такої.

Очевидно, римська свобода з'явилася не на порожньому місці. Один із відомих коментаторів Лівія – флорентієць Ніколо Макіавеллі, зауважив, що Ромул та інші царі створили багато добрих законів, які відповідали вимогам свободи. Однак, їх метою було заснування і зміцнення царства. Тому, звільнившись від царів, римляни були змушені створювати нові інститути. Макіавеллі розглядав зміни республіканського часу в контексті полеміки щодо моделей державної влади, що велася ще з часів Арістотеля. І прийшов до висновку, що змішавши царську, аристократичну та демократичні моделі, римляни створили довершену республіку [2, р. 14].

На думку Макіавеллі, Рим за правління Тарквінія опинився у важливому моменті. Продовження розпутного правління у кількох наступних поколіннях привело б до занепаду Риму. Та попри зіпсутість царя і його нащадків, на той час вже виникло й існувало «тіло непошкоджене» – суспільство. Воно перейняло царську свободу, і плодом цієї свободи стало повернення до «життя вільного й упорядкованого» й створення республіки [2, р. 47].

Саме у середовищі патриціїв ідеї свободи визріли найперше. Лівій подає благородні образи перших консулів Луція Юнія Брута та Валерія Публія Публіколи, героя боротьби з етруським царем Ларсом Порсеною Гая Луція Сцеволи, сміливої Клелії, диктатора Тита Ларція тощо. Свобода постає головним імперативом їх діяльності. У відповідь на ультиматум Ларса Порсени щодо повернення на царство Тарквінія Пихатого, римські послы заявили: «Позаяк же Порсена просить того, що суперечило би свободі римського народу, то римляни, хоч і не бажають легковажити власною загибеллю, мусять відмовити тому, кому не хотіли б ні в чому відмовляти. Римський народ кориться не царству, а свободі. І вже вирішено, що вони відкриють свої ворота радше ворогам, аніж царям; урочиста обітниця є такою, що кінець свободи в їхньому місті стане й кінцем самого міста. Отож вони просять: якщо Порсена бажає добра Римові, то нехай притерпиться до його свободи» (Liv. II, 15, 2-4).

Цікаво, що образи Секста Тарквінія і його братів подаються Лівієм негативно, насамперед, із морального боку. Протиставляючи царських нащадків новим героям республіки, сваволлю перших свободі других, Лівій вказував на складність межі й працював із відтінками. Так, сини Брута постають зрадниками, а патрицій Коріолан очолив ворогів Риму.

Утім, повнота свободи давніх римлян розкривається не лише в патриціїв. Інша частина – плебеї, також усвідомили себе в категоріях свободи. Їх боротьба за права розпочалася під час першої сецесії 494 р. до н.е. – виходу за межу міста на Священну гору. Цікаво, що сам конфлікт із патриціями розпочався лише після смерті Тарквінія Пихатого, тобто коли зник зовнішній чинник, який консолідував патриціїв і плебеїв. У нових обставинах патриції вирішили скористатися своїми перевагами й закріпити здобуту владу.

Примирення двох груп відбулося навколо запровадження посади народного трибуна, який мав захищати свободи плебеїв. Утім, сама боротьба станів тривала ще майже два століття. На її продовження вплинув голод у Римі. Користуючись цим, патрицій Гней Марцій Коріолан запропонував дати харчі плебеям за умови відновлення попереднього права senatorів на управління (Liv. II, 34, 9). Іншими словами, харчі в обмін на свободу. Вигнаний через тиск плебеїв з Риму, Коріолан опинився у таборі вольсків – ворожого до римлян народу, й повів їх на Рим. Через те ім'я ненависного Коріолана стало для римлян символом найвищого ступеня зради батьківщини.

Як бачимо, обидва конфлікти – римлян і їх царів, патриціїв і плебеїв, які визначили проголошення і становлення республіки, Тит Лівій описав за допомогою категорії свободи. У цьому контексті постає важлива проблема: наскільки такий підхід відповідав реаліям римської історії VI–V ст. до н.е.? Іншими словами, наскільки «історичний» історик Тит Лівій? Сучасні

дослідники вказують на складність інтерпретаційної складової. Очевидно, працюючи із легендарним римським минулим в умовах браку фактів, Лівій застосовував щодо нього категорії і поняття значно пізніших періодів [3, с. 84]. Тому його примат свободи – не що інше як перенесення сучасних йому понять на минуле. І навпаки, його історія – спосіб зрозуміти власну сучасність – завершення епохи громадянських війн та встановлення принципату Августа крізь призму римської історії. Відомо, що свою владу Август подавав як повернення до давніх римських республіканських цінностей і чеснот, як відновлення доброчесності й свободи.

Дослідниця Мері Берд відзначає, що римська Республіка була не просто політичною системою, а складною системою взаємозв'язків політики, часу, географії та міського рельєфу. Але підтримував цю систему в цілісності один панівний принцип: «libertas» – свобода. Саме цей принцип звучав у всій римській літературі й відлунював у радикальних рухах пізніших століть у Європі та США [3, с. 109].

Попри складність визначення поняття римської свободи не лише в Лівія, але в усій республіканській традиції, можна констатувати, що саме свобода стала однією з фундаментальних рис, які визначали римську ідентичність. Розглядаючи її в якості умови виникнення Республіки, Лівій водночас розглядав її потенціал у подоланні наслідків періоду громадянських війн, що закладалися в реставраційну політику Августа.

ЛІТЕРАТУРА

1. Тит Лівій. Від заснування міста. Книги I–V. Пер. Н. Яковенко. К.: Laurus, 2022. 384 с.
2. MachIavelli N. Discourses on Livy. Translated by Harvey C. Mansfield and Nathan Tarcov. Chicago & London: The University Of Chicago Press, 1998. 368 p.
3. Берд М. S.P.Q.R. Історія давнього Риму. К.: BooKChef, 2024. 480 с.